

Vista härad.

122. Uppgränna. Gränna landsförsamling.

Pl. 83.

Litteratur: L 1202. J. Bureus: F a 6 s. 262, F a 10: 2 bl. 111 (hs i KB); F e 17 (hs i KB); Ransakningarna 1667 och 1689; M. Celsius: Läsning i O. Celsius' Svenska runstenar, F m 60: 1 (hs i KB) s. 262 och Collectanea Runographica & Historica, R 556 (hs i UUB) s. 419; Carl Linnæi Öländska och gothländska resa 1741 (1745) s. 336; J. Helin: Relation i J. Elers' Historia om vägarne i Sverige (hs i UUB) 6; B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB); J. Adlerbeth: Archæologi (ATA); N. H. Sjöborg: Samlingar för Nordens fornälskare 3 (1830) s. 118; P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 400; J. Allvin: Beskrifning öfver Wista härad (1859) s. 100; J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB) s. 154 och bl. 49 i avd. Concepter och anteckningar; G. Stephens: The Old-Northern Runic Monuments 2 (1867) s. 816; A. Friberg: Anteckningar den 12/6 1905 (NSmArk); C. Claeson: Fornminnesinventering 1933 (ATA).

Äldre avbildningar: Bureus: teckning i F a 10: 2; E. Brenner: teckning 1670 i Runstenar i Östergötland och Småland och Westergötland, F l 4 c (hs i KB) s. 28; J. Helin: teckning i Elers' aa; J. Adlerbeth: teckning 1812 i aa och i Ennes' F m 61; teckning i Liljegrens Fullständig Bautil 4; C. F. Ekwurzel: teckning 1827 i Sjöborgs aa pl. 58 fig. 187, Stephens aa s. 816 samt J. E. Lagergrens aa s. 153 och bl. 49 i avd. Concepter och anteckningar; Allvin: teckning i aa fig. 1; E. Ihrfors: teckning i Smolandia sacra (ATA) 2 s. 344; Friberg: fotos 1905 och 1909 (NSmArk); S. Pira: foto 1912 i Helig Korskapellet i Holaveden (1930) s. 16; Claeson: foto 1934 (ATA); osign. teckning (ATA).

Stenen står på sin ursprungliga plats vid den gamla färdleden över Holaveden, 3 m V om landsvägen vid Uppgränna Gästgivargård, ungefär 8 m SÖ om mangårdsbyggnaden. Runstenen utgör en av de talrika forn-lämningar, som uppfylla trakten omkring. »Denna bys ganska stora åkergräde synes i en forntid hafva varit liksom öfversålladt med griftekullar», skriver Allvin aa s. 99. Platsens betydelse genom den täta bebyggelsen och läget vid den gamla vägen belyses av att där byggdes ett kapell bredvid den offerkälla, som fanns på platsen, enligt C. G. Styffe (*Skandinavien under unionstiden*, 1911, s. 216 not 2) vid mitten av 1400-talet. Den nuvarande manbyggnaden står på ruinerna av kapellet, och offerkällan har försetts med brunnskar och tjänar uteslutande praktiska ändamål (Claeson aa s. 14).

Enligt Bureus stod stenen »Widh Gränna Kappal». I *Ransakningarna* 1689 uppges samma plats: »1. finnes een Runsteen wid Upgränna Capell. 2. På Upgränna södre giärde finnas Någre Jordkullar af namn ättekullar. 3. Wid Vpgränna Capel finnes och een offerkiälla, eller Capels kiällan kallat.» En fylligare beskrivning av stenens miljö ger J. Helin 1791 (i Elers' aa): »Igenom Grenna Församling löpa 4 större och mindre Landswägar: 1° Stora Kongs- och Landswägen, som kommer ifrån Stockholm, bryter af wid Mjölby gästgifwaregh i Östergjötland, ... Därifrån går han öfwer Gila-bäcken och dess bro, hwaräst är på högra handen ett hiskeligt och djupt stallp, med starka ledstänger försedt, till ett torp, å högra sidan, vid namn Capellet bredewid hwilket fordom stådt ett Capell, s. Johannis el^f Uppgrena Capell kalladt, 1½ fjärdingsväg ifrån staden, hwilket för hwarjehanda där, om Midsommarsdagen och natten, af Allmogen föröfwade widskeppelser och dansar af Kyrkoherden Platin på 1740-talet blef utdömt och af Successorn min K: fader, afl. Prosten och Doctorn M^f Clemens Helin, år 1761 aldeles raserat. Midt för, där detta Capell warit beläget, står en stor Runsten, 2 alnar 10 tum hög, 1 ahlⁿ 9 tum bred, och 10 tum tjock, till form och inscription sådan, som när-lagda afritning utwisar. Gent emot denna Runsten, synes i nordost en annan stor och hög sten upprest, öster om vägen, utan påskrift och lærer twivelsutan wara ett minnesmärke af Förfädernas grafplatser. Ifrån detta ställe löper vägen till och genom Uppgrena By 11 hela hemman stor.»

Den av Helin nämnda resta stenen »utan påskrift» har ej kunnat återfinnas. Den har sannolikt försvunnit i samband med odling eller bebyggelse. Troligen har denna sten ingått i runmonumentet, som enligt inskriften har bestått av minst två stenar.

Stenen är 171 cm hög, 90 cm bred; runorna äro 10–11 cm höga.

Inskrift:

: suin : rispi : stina : pesi : eftir : oslak : auk : eftir : kuta : sun : hons : en : oslaks : uas :
 1 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55

brupir : suins :

60

65

Sueinn reisti steina þessi eptir Áslák ok eptir Gauta, sun hans, en Áslákr var bróðir Sueins.

Sven reste dessa stenar efter Åslak och efter Göte, hans son, och Åslak var Svens broder.

Till läsningen: Inskriften är tydlig, och avvikelserna mellan de talrika läsningarna äro ej stora.

24–28 **oslak** och 50–55 **oslaks** är ack. resp. nom. av *Áslákr*, vilket namn är känt, om också genom fåtaliga belägg, från runinskrifter i andra landskap: **uslacr** Ög 226, **hslacr** Sö 26 (båda inskrifterna försvunna). På U 774 läses **oslaik**, ack. av *Ásleikr*. **osihik** och **asliks** U 1017 anses vara samma namn liksom **aslikr** U 786. En *Aslak* är känd från Västergötland 1396 (C. G. Styffe: *Bidrag till Skandinaviens historia* 2, 1864, s. 41). I *Aslaksrud*, Värmland, SRP 2924 (år 1398) och *Aslaksthorp*, Västergötland, DS ns 914 (år 1407) ingår samma namn. I Danmark förekommer **aslacr** DR 66 Aarhus och några ej synnerligen talrika belägg i senare källor. I Norge har *Áslákr* varit mycket vanligt, på Island förekomma endast spridda exempel (Lind). — 37–40 **kuta** är ack. till rsv. *Gauti*, *Göti* eller *Guti* ~ *Goti*. *Göte* är liksom *Gute* ganska vanligt i fsv.

Förekomsten av **s** i **oslaks** som nom.-ändelse (i stället för **r**) är påfallande ålderdomligt liksom **uas** i stället för **uar**. Jfr **uas** på den närbelägna Sm 126. Ett annat drag, som också tyder på relativt hög ålder, är bruket av **o**-runan för nasalerat a-ljud i **oslaks**, **oslak** och **hons**.

123. Brahekyrkan. Visingsö sn.

Pl. 85.

Litteratur: L 1942. J. Bureus: Fa 6 s. 273, Fa 5 s. 264, Fa 10: 2 bl. 140 b. (hsr i KB); F e 17 (hs i KB); J. G. Liljengren: Runlära (1832) s. 164; P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 391; J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB) s. 296; J. Allvin: Beskrifning öfver Wista härad (1859) s. 165; W. Berg: Visingsö (1885) s. 166 med tolkning av G. Stephens; A. Romdahl i Fornvännen 1914 s. 231 och Gammal konst (1916) s. 72; E. Lundberg i Rtg 1927 s. 49; E. Wrangel i Värnamo hembygdsförbunds årsskrift 1928 s. 3 och i Tidskrift för konsthistoria 1928 s. 83; W. Nisser: Konst och konsthantverk i Visingsborgs grevskap (1931) 1 s. 69, 2 s. 97; A. Lindblom: Sveriges konsthistoria 1 (1944) s. 161 f.

Äldre avbildningar: Bureus: teckning i Fa 10:2; teckning återgivande en kalkering av inskriften i Bergs aa fig. 24; A. Friberg: foto 1902 (NSmArk); O. v. Friesen: foto (ATA); K. Nordenskjöld: teckning i Nissers aa 1 s. 73. (Illustrationer i konsthistoriska arbeten, där ingen vikt lägges vid att avbilda runorna, ej medtagna i denna förteckning.)

Mellan sakristian och det egentliga kyrkorummet i Brahekyrkan sitter en järnbeslagen dörr, vars smide hör till de märkligaste alstren av vår medeltidskonst. Det är därtill försett med en runinskrift.

Dörren har suttit vid huvudingången i Ströja kyrka, en av de två sockenkyrkor som funnos på Visingsö i äldre tid. Bureus har rubricerat inskriften: »På Ströja kyrkedör.» I samband med de omfattande utvidgningar av Visingsborgs slott, som greve Magnus Brahe företog, lät han omdana Ströja gamla medeltidskyrka till slottskyrka, fristående i förhållande till slottet men förbunden med detta genom en allé. Detta skedde enligt Nisser mellan 1623 och 1633. Vid dessa omdaningar bevarades av kyrkobyggnaden i Ströja endast tornet, och den järnbeslagna dörren flyttades till sin nuvarande plats i den nya kyrkan, den s.k. Brahekyrkan (Nisser aa 1 s. 69, 2 s. 97).